

קיבוצים שיתופיים ושיזוריים – תמונת מצב לסוף 2022

ד"ר שלמה גץ וחנה גולדמברג

המכון לחקר הקיבוץ והרעיון השיתופי באוניברסיטת חיפה עורך הסקר השנתי העוקב אחר השתנות הקיבוצים השיתופיים. להלן ממצאי הסקר של שנת 2022.

בסוף 2022 יש 36 קיבוצים שיתופיים ושיזוריים, הם מהווים 13% מכלל הקיבוצים. ארבע מתוכם קיבוצים החליטו להיות קיבוץ מתחדש, וכל הנראה התהליך יתרחש בשנת 2023. ב-11 קיבוצים, כשליש מהקיבוצים השיתופיים, מתקיימים דיונים על שינוי אורחות חיים. 21 מהקיבוצים השיתופיים הם קיבוצי התק"ם לשעבר (12% מקיבוצי התנועה), הקיבוצים של הקיבוץ הארצי לשעבר מונים 10 קיבוצים (12% מקיבוצי התנועה). 5 קיבוצים שיתופיים הם קיבוצים דתיים (31% מקיבוצי התנועה). מספר החברים הממוצע בקיבוצים השיתופיים הוא 297. 13 קיבוצים מונים פחות מ-200 חברים, 14 קיבוצים מונים בין 200 ל-400, 9 קיבוצים מונים מעל 400 חברים. הקיבוץ בעל מספר החברים הקטן ביותר מונה 100 חברים. בקיבוץ השיתופי הגדול ביותר יש 930 חברים.

הקיבוץ השיזורי

לאחרונה מתפתח תת-דגם בתוך הקיבוצים השיתופיים, שזכה לשם "קיבוץ שיזורי". בקיבוץ זה, המתקבלים לחברות מתנהלים לפי דגם של קיבוץ מתחדש בעוד החברים הוותיקים ממשיכים להתנהל על פי ההסדרים של הקיבוץ השיתופי. הדגם הזה הוא חדש יחסית, ויש הבדלים בין הקיבוצים המאמצים אותו. נכון לסוף 2022, שני קיבוצים נוהגים לפי דגם זה ושניים דנים באפשרות לאמץ אותו. יתכן שקיבוצים שיתופיים שירצו לשנות את אורחות חייהם יבחרו בדגם זה ולא במעבר לקיבוץ מתחדש. לצורך הסקר, קיבוצים אלה נחשבים לשיתופיים.

אפשרויות המעבר בין הסטטוסים בקיבוץ השיזורי יקבעו אם זהו מודל זמני או יציב. אם אין אפשרות מעבר בין הסטטוסים, במהלך השנים רוב החברים יהיו בקיבוץ המתחדש. גמישות מרבית במעבר בין הסטטוסים כלומר אפשרות לעבור מסטטוס של חברות במודל השיתופי לחברות במודל המתחדש ולהפך יתכן שתיצור דגם מתמשך, ככל שיהיו חברים חדשים שיבחרו בדגם השיתופי.

הפרטות בקיבוץ השיתופי

נבדקה מידת ה"הפרטה", כלומר העברת תקציבים לחברים במקום אספקת השרות או המוצר. הסקר עוקב אחר תשלום עבור צריכת חשמל ומים, תשלום עבור ארוחות בחדר האוכל והאפשרות לרכישת רכב פרטי.

- תשלום עבור צריכת חשמל נהוג ב-22 קיבוצים (כ-60% מכלל השיתופיים) בעוד תשלום עבור צריכת מים יש רק בחמישה קיבוצים (14%).
- תשלום עבור ארוחות בחדר האוכל יש ב-22 קיבוצים (60%). מתוך 14 הקיבוצים בהם אין תשלום עבור ארוחות, בחמישה מתקיימים דיונים למעבר לתשלום.
- ב-25 קיבוצים (70%) יש אפשרות לרכוש רכב פרטי.
- ב-14 קיבוצים (40%) יש הפרטה של שלושה התחומים שנבדקו בסקר זה: החשמל, ארוחות והאפשרות לרכוש רכב פרטי.
- ב-4 קיבוצים (11%) אין כלל הפרטה של תחומים אלה.
- בשאר הקיבוצים יש הפרטה של אחד או שניים מתוך שלושת התחומים.

חדר האוכל בקיבוץ השיתופי

בחלק גדול של הקיבוצים המתחדשים חדר האוכל נסגר לחלוטין, באחרים הוא פתוח, בעיקר לארוחות צהרים. בכל הקיבוצים השיתופיים חדרי האוכל ממשיכים לפעול. בכולם מגישים ארוחת צהריים, אולם רק בחלקם מגישים ארוחת בוקר או ארוחת ערב.

חדר האוכל פתוח לארוחת בוקר בשני שליש מהקיבוצים (24 קיבוצים); פתוח לארוחת ערב במשך השבוע ב-40% (15 קיבוצים); פתוח לארוחת ערב כליל שבת ב-60% (21 קיבוצים). ב-11 קיבוצים חדר האוכל פתוח לשלוש ארוחות ביום, ב-10 מתוכם אין תשלום עבור הארוחות.

שיוך דירות ושיוך נכסים

שיוך דירות או נכסים כמעט ואינו קיים בקיבוצים השיתופיים, אולם כבר יש קיבוצים שבודקים את האפשרויות. שיוך דירות קיים רק בקיבוץ אחד, ויש החלטה על שיוך בעוד שלושה קיבוצים. שיוך נכסים או פירות הנכסים קיים בקיבוץ אחד. ארבעה הקיבוצים החליטו לשייך נכסים, אולם טרם מימשו את ההחלטה, ובעוד שלושה קיבוצים הנושא בדיון.

סטאטוסים שונים

בקיבוץ השיתופי, כמו במתחדש, קיימים סטאטוסים שונים. הסטאטוס העיקרי הוא חבר קיבוץ מלא. הסטאטוסים האחרים הם:

- הסדר בנים לאחר שירות צבאי: קיים ב-26 קיבוצים (72%).
- שוכרי דירות: קיים ב-25 קיבוצים (66%).
- חברים בעצמאות כלכלית: קיים ב-6 קיבוצים (17%).
- הרחבה קהילתית: קיימת ב-3 קיבוצים (8%).

צמיחה דמוגרפית

בעשרה קיבוצים לא התקבלו חברים חדשים במהלך שנת 2022. ב-19 קיבוצים התקבלו בין חבר אחד לתשעה חברים. בששה קיבוצים התקבלו מעל עשרה חברים. שני קיבוצים לא דיווחו.

עוד משהו: התנועה הקיבוצית מעודדת מעורבות בחברה הישראלית. וועדה למעורבות חברתית, שעוסקת בהתנדבות או תרומות בחברה הישראלית יש ב-24 קיבוצים שיתופיים (66%).

מה השתנה בקיבוצים השיתופיים בחמש השנים האחרונות?

בסוף שנת 2017 היו 47 קיבוצים שיתופיים, בסוף שנת 2022 - 36. שניים - שלושה קיבוצים בממוצע בשנה עוברים למודל של הקיבוץ המתחדש.

תמונת המצב הכללית של הפרטת הצריכה בקיבוצים השיתופיים לא השתנתה באופן מהותי. ברובם משלמים עבור צריכת החשמל והארוחות בחדר האוכל. רק בקיבוצים בודדים משלמים עבור צריכת המים. ברוב הקיבוצים השיתופיים יש היתר לחברים להיות בעלי רכב פרטי. בכלם יש חדר אוכל. ברובם חדר האוכל פתוח בארוחות הבוקר ובלייל שבת, ובמיעוטם בארוחות הערב. מבחינת קבלה לחברות, יש האטה מסוימת ביחס לשנים הקודמות. יש עליה במספר הקיבוצים שלא התקבלו בהם חברים בשנת 2022.